

УДК 911.6

ДУДНИК І.М., ЛИТОВЧЕНКО І.В.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Еколого-економічний район – це цілісна в природно-господарському розумінні територія, що відрізняється своєрідністю процесів взаємодії населення, господарства, природи. В основу еколого-економічного районування повинні бути покладені процеси впливу господарської діяльності на оточуюче середовище (поряд з елементами зворотнього впливу), а точніше територіальна диференціація в характері, рівні та типах впливу [1, с.112].

Виходячи з мети даного районування, головним його критерієм має бути природно-екологічний [2 с.182]. Найбільше значення для виявлення цілісності еколого-економічного поєднання компонентів має загальний характер, конкретні параметри та особливості функціонування природної підсистеми, яка визначає основний зміст, обличчя конкретної регіональної еколого-економічної системи. Цей критерій виражається насамперед механізмом та параметрами конкретної природно-територіальної системи, що виявляється в конкретних формах природних кругообігів речовини та

енергії в межах цієї системи. Відомо, що кожна природно-територіальна система (ландшафт) має свою неповторну своєрідність, яка багато в чому визначає її екологічні властивості. В реальному житті природно-екологічна подібність визначається на основі схем природно-географічного районування, кожна таксонометрична одиниця якого відповідає в цілому вимогам спільності характеру та параметрів функціонування природних ландшафтів.

Важливою природно-екологічною характеристикою території є стійкість природних систем до зовнішнього впливу. Ця властивість виявляється в здатності системи зберігати притаманні їй структуру та рівень організації в умовах зміни зовнішнього оточення. Особливо важливою є дана характеристика для типології (класифікації) еколого-економічних районів з метою регулювання їх розвитку, визначення екологічної місткості території і т.п.

До природно-екологічних характеристик території слід віднести рівень антропогенної трансформації (перетвореності) природного середовища. Він може бути відображений показниками розораності території, лісистості, зміни продуктивності природних систем, механічної та фізико-хімічної деформації природних процесів.

Другий критерій районування умовно можна назвати економіко-географічним. Він відображає функціонування господарсько-територіальної та екологічної (розселенської) підсистем. Цей критерій виражається такими показниками як масштаби, рівень, динаміка, галузева структура та спеціалізація господарства конкретної території, територіальна концентрація виробництва та її форми, обсяги, рівень та структура забруднюючих викидів виробництва в природне середовище.

Третій критерій – рівень антропогенного навантаження на природне середовище. Цей критерій можна виразити частковими показниками антропогенного навантаження на окремих компонент природного середовища (грунти, рослинність, атмосферне повітря), а також такими інтегруючими показниками як густота населення, рівень урбанізації, територіальна концентрація виробництва, доріг та інших засобів комунікації.

Така схема критеріїв еколого-економічного районування, безумовно, потребує розробки конкретних методик дослідження, кількісних оціночних показників та нормативів, що буде сприяти перетворенню еколого-економічного районування в ефективний інструмент наукового і практичного вирішення екологічних проблем як на регіональному, так і державному рівнях. Одержана в результаті районування інформація про територіальні відмінності в рівнях та видах природокористування надасть суттєву допомогу при державному економічному регулюванні природокористування: встановленні диференційованої по районах плати за ресурсвикористання; обґрунтуванні регіональних нормативів гранично-допустимих викидів та концентрацій шкідливих речовин, нормативів плати за забруднення природного середовища; розподілу державних природоохоронних інвестицій і т. і.

Процеси природокористування в Полтавській області мають досить чітко виражений територіально-диференційований характер. Це в значній мірі зумовлено суттєвими територіальними відмінностями в функціонуванні як окремих природних компонентів, так і природної системи області в цілому, а також особливостями внутріобласної територіальної організації виробництва та населення. В результаті такої диференціації в межах області формуються відносно цілісні території поєднання природних, господарських та соціально-демографічних об'єктів, характер взаємодії яких має якісні відмінності від суміжних територіальних утворень в структурі, інтенсивності та екологічних наслідках. Це дає об'єктивні підстави говорити

про формування внутрі обласних територіальних еколого-господарських систем та виділення на їх основі внутріобласних еколого-економічних районів.

Для обґрунтування внутріобласних еколого-економічних районів доцільно використовувати такі ознаки.

1. Спільність характеру, відносна однорідність та своєрідність функціонування внутріобласних природно-територіальних систем. Ця ознака конкретизується в показниках параметрів природно-територіальних систем, їх стійкості та міри антропогенної перетвореності. Необхідною умовою для дослідження цієї ознаки є використання існуючих або прикладна розробка необхідних схем внутріобласного природно-компонентного районування.

2. Масштаби, структура та рівень антропогенного впливу на природне середовище в цілому та на окремі його компоненти, який обумовлюється відповідними параметрами господарсько-територіальної системи. При цьому використовуються відповідні схеми внутріобласного районування (промислового, сільськогосподарського, демографічного).

3. Рівень антропогенного навантаження, своєрідність поєднання найбільш масштабних екологічно несприятливих процесів.

Використання відносних показників (балів, індексів) для кількісної характеристики названих ознак значно полегшує процедуру районування. Так, для оцінки масштабів антропогенного навантаження використовувалась триступенева шкала (великі, середні, нижче середніх), а його рівня – п'ятиступенева (дуже високий – високий – середній – нижче середнього – низький). Такий підхід дав змогу обґрунтувати внутріобласні еколого-економічні райони та підрайони (табл.1).

Таблиця 1

Внутріобласні еколого-економічні райони Полтавської області

№ п / п	Назва району, підрайону. Адміністративний склад	Масштаби антропоген- ного наван- таження (АН)	Рівень АН	Переважаючі види АН	Найважливіші екологічні негативні процеси
1	2	3	4	5	6
1	Західний 1.1 Північно- Західний Чорнухинський Пирятинський Гребінківський 1.2 Південно- Західний Лубенський Оржицький	Нижче се- редніх Середні	Низький Високий	Сільське госпо- дарство транспорт Сільське госпо- дарство, харчова промисловість	Ерозія ґрунтів, сільсько- господарське забруд- нення води, транс- портне забруднення повітря Ерозія ґрунтів, агро- промислове забруд- нення води, проми- слове і транспортне забруднення повітря.
2	Центральний 2.1 Південно- Центральний Семенівський Хорольський Велико- бага- чанський	Нижче се- редніх	Низький	Сільське госпо- дарство Харчова проми- словість, транс- порт	Хімічне забруднення, ерозія ґрунтів, сільсько- господарське забруд- нення води, транс- портне забруднення

	Решетилівський Шишацький				повітря
2.2	Північно- Центральний Лохвицький Миргородський Гадяцький Зінківський	Нижче редніх	се- реднього	Нафтогазодобувна, харчова проми- словість, сільське gospodar- ство	Хімічне забруднення, ерозія ґрунтів, сільсько- господарське та про- мислове забруднення поверхневих та підземних вод, руй- нування ґрунтів до- бувною проми- словістю.

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6
3	Східний 3.1 Північно-східний Котелевський Чутівський 3.2 Південно-Східний Карлівський Машівський 3.3 Центрально-Східний Полтавський Диканський	Нижче середніх Середні Великі	Низький Високий Дуже високий	Сільське господарство, харчова промисловість Харчова, нафтогазодобувна промисловість, сільське господарство Хімічна промисловість, будівельна індустрія, транспорт, комунальне господарство	Хімічне забруднення ерозія ґрунтів, сільсько-господарське забруднення води Хімічне забруднення, ерозія ґрунтів, їх руйнування добувною промисловістю, сільсько-господарське забруднення води. Втрата земель під забудову, ерозія ґрунтів, забруднення води, промислове і транспортне забруднення повітря.
4	Південний 4.1 Західно-Південний Глобинський 4.2 Східно-Південний Кобеляцький Новосанжарський 4.3 Центрально-Південний Кременчуцький Козельщинський	Середні Низькі Великі	Середній Нижче середнього Дуже високий	Сільське господарство харчова промисловість Сільське господарство, добувна промисловість, харчова промисловість Гірничо-видобувна, хімічна промисловість, будівельна індустрія	Ерозія ґрунтів, підтоплення земель, забруднення води Ерозія та руйнування ґрунтів добувною промисловістю, підтоплення земель, агропромислове забруднення води. Руйнування ґрунтів добувною промисловістю, підтоплення земель, втрата їх під забудову, забруднення води

Наведені характеристики еколого-економічних районів мають переважно якісний характер. Потрібно поглиблювати методологічну розробку принципів районування, розробляти схему кількісних показників. Але навіть в такому вигляді мережа районів поряд з науково-пізнавальним значенням дає необхідний інформаційний матеріал для територіального управління процесами прородокористування, територіальної конкретизації та деталізації природоохоронних заходів, визначення їх територіальної пріоритетності. Так для Західного та Центрального еколого-економічних районів першочерговими природоохоронними заходами повинні стати впровадження в сільськогосподарському виробництві біотехнологій та

біологічних методів захисту рослин з метою зменшення забруднення природного середовища мінеральними та отрутохімікатами, впровадження ґрунтозахисних систем землеробства з розширенням до нормативу захисних лісонасаджень. В Східному та Південно-східному районах – пріоритетне фінансування будівництва природоохоронних об'єктів, впровадження в промисловості екологічно нешкідливих технологічних процесів, обмеження газоподібних викидів в атмосферу.

1. Блехцин И.Я., Минеев В.А. Производительные силы СССР и окружающая среда: проблемы и опыт исследования. – М.: Мысль, 1991.- 214с. 2. Дудник І.М. Природокористування: еколого-економічні основи. – Полтава: Астрєя, 1994.- 246с.

There are considered the indications and criteria of economic division into districts there. It is suggested a version of such a division of the Poltava region territory.